

БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЯК ВАЖЛИВЕ ЗАВДАННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті обґрунтовано питання стану шкільного травматизму в Україні, а також причини його виникнення. Охарактеризовано явища дискримінації і цькування дітей у закладі освіти. Запропоновано основні напрями роботи адміністрації закладу освіти щодо мінімізації негативних явищ і створення безпечного середовища для учнів, а також сприятливих умов праці для співробітників на основі формування наскрізної змістової лінії «Здоров'я і безпека».

Ключові слова: шкільний травматизм, освітній процес, дискримінація, моббінг, буллінг, наскрізна лінія, здоров'я, безпечне середовище.

В статті обосновані питання стану шкільного травматизму в Україні, а також причини його виникнення. Охарактеризовані явища дискримінації і травлю дітей в навчальному закладі. Предложено основні напрями роботи адміністрації навчального закладу по мінімізації негативних явищ і створенню безпечної середовища для учнів, а також сприятливих умов праці для співробітників на основі формування наскрізної змістової лінії «Здоров'я і безпека».

Ключевые слова: школьный травматизм, образовательный процесс, дискриминация, моббинг, буллинг, сквозная линия, здоровье, безопасная среда.

The article presents the state of school injuries in Ukraine, the causes of injuries and the phenomena of discrimination and harassment of children in various forms. The author suggests the main directions of work for a director and an administration of an educational institution to minimize the negative phenomena and create the safe environment for learners and favorable working conditions for teachers of educational institutions through the formation of the cross-cutting line «Health and Safety».

Key words: school injuries, educational process, discrimination, mobbing, bullying, cross-cutting line, health, safe environment.

Постановка проблеми. У час, коли Україна визначає шляхи свого розвитку в умовах економічної, політичної, культурної та соціальної глобалізації, загострюється питання створення безпечного середовища для всіх здобувачів освіти на всіх рівнях. Крім того, варто пам'ятати, що рівень дитячого (шкільного) травматизму невпинно зростає,

а це – суттєва соціальна проблема, адже спричиняє загрозу життю і здоров'ю учнів, негативно позначається на виховному процесі. Окрім шкільного травматизму в дитячих колективах наявні такі негативні явища, як дискримінація та цькування. Профілактика шкільного травматизму і цькування дітей – надзвичайно актуальні питання організації роботи директора та адміністрації закладу освіти.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання створення сприятливого навчального середовища має багаторічну історію. Так, умови, спрямовані на гуманізацію соціально-психологічного клімату не лише закладу загалом середньої освіти, а й класного колективу, що задовольняють потреби учнів у безпеці, захищеності, психологічному комфорті, окреслено в наукових працях таких видатних учених, як В. Сухомлинський, Я. Корчак, В. Кушнір. Проблеми формування культури фізичного здоров'я здобувачів освіти приділяється особлива увага і сучасних дослідників, зокрема І. Д. Беха, І. Я. Грубар, Б. М. Шияна та ін. [6].

У сучасних умовах потребують вирішення такі загальні проблеми, як створення безпечного середовища для учнів, а також сприятливих умов праці для співробітників закладів освіти. Безперечно, успішність вирішення означених питань залежить від адміністрації закладу, насамперед директора, професійні знання, навички і діяльність якого неодмінно мають бути спрямовані на запобігання нещасним випадкам, травмам, дискримінації та цькуванню дітей як головних негативних факторів, що загрожують їх життю і здоров'ю.

Засобом фокусування уваги і зусиль усього колективу закладу освіти на досягнення життєво важливої мети – створення безпечного шкільного простору – спрямована наскрізна змістова лінія «Здоров'я і безпека». На жаль, на сьогодні недостатньо визначені й обґрунтовані напрями розв'язання цього питання. Саме тому виникла необхідність проведення даного дослідження.

Мета статті – визначити основні завдання керівника закладу освіти з метою формування наскрізної змістової лінії «Здоров'я і безпека».

Зважаючи на мету статті, її основними **завданнями** є: характеристика шляхів формування наскрізної змістової лінії «Здоров'я і безпека», визначення напрямів щодо її впровадження в сучасне шкільне середовище.

Виклад основного матеріалу. Із 2018 – 2019 навчального року в Україні почалося впровадження Концепції «Нова українська школа». Символічно, що реформа розпочалася у рік, коли Міжнародною організацією праці було запропоновано гасло – «Захищене і здорове покоління» [5], яке тісно пов'язане із завданнями і метою Всесвітнього дня боротьби з дитячою працею, який цьогогоріч відзначається 12 червня. Забезпечення гідних і безпечних умов праці співробітників освітніх установ окреслено також у Національній доповіді Уряду України «Цілі сталого розвитку: Україна» (від 15.09. 2017 р.).

Аналіз, зроблений за матеріалами звітів українських та міжнародних правозахисних організацій, показав, що в Україні на етнічному та расовому ґрунті наявна дискримінація. Так, у ромській газеті «Романі Яг» було представлено дані щодо охоплення ромських дітей освітою у Закарпатській області. Зокрема зазначається, що 83,7% дітей ромів здобули неповну середню освіту, 14,5% – загальну середню, 0,3% – середню спеціальну і лише 0,1% – вищу освіту, 1,4% – закінчили СПТУ. За даними Європейської комісії з дискримінації, 68% ромів є письменними, а диплом про вищу освіту мають тільки 2% [1].

На нашу думку, впровадження безпечного середовища в освітніх установах слід здійснювати за умов покрокового виконання принципів Монреальської декларації «Право людини на безпеку» [4], прийнятій на VII Всесвітній конференції щодо запобігання та управління ризиками (Монреаль (Канада), 15 травня 2002 року).

Відповідно до Статті 1 Монреальської декларації головним принципом усієї діяльності керівництва закладу загальної середньої освіти визнано «безпеку як основне право кожного учасника освітнього процесу» [4].

У Статті 2 Монреальської декларації представлено таке визначення поняття «безпека»: «Стан, в якому небезпека та умови, що призводять до фізичних, психологічних або матеріальних негараздів, контролюються з метою збереження здоров'я і благополуччя індивідів та суспільства; результат комплексного процесу, коли людина взаємодіє із довкіллям, зокрема фізичним, соціальним, культурним, технологічним, політичним, економічним та організаційним середовищем. При цьому безпека не визначається як повна відсутність небезпеки. Мета цієї декларації – не ліквідація всіх ризиків, а насамперед їх контроль, аби захистити здоров'я і благополуччя індивідів і суспільства» [4].

Важливим моментом у роботі керівника закладу освіти має стати питання вжиття заходів щодо подолання небезпечних явищ в освітньому процесі та дитячому середовищі, насамперед дискримінації та цькування дітей у різноманітних їх проявах. При цьому слід зауважити, що, за даними статистики, кожна четверта дитина в закладі загальної середньої освіти сьогодні піддається цькуванню. В українських закладах загальної середньої освіти впродовж 2017 року психологи фіксували близько 109 тисяч звернень стосовно цькування (буллінгу). За даними Директорату інклюзивної та позашкільної освіти МОН України звернення надходили як від учнів, так і від батьків (див. рис. 1) [3].

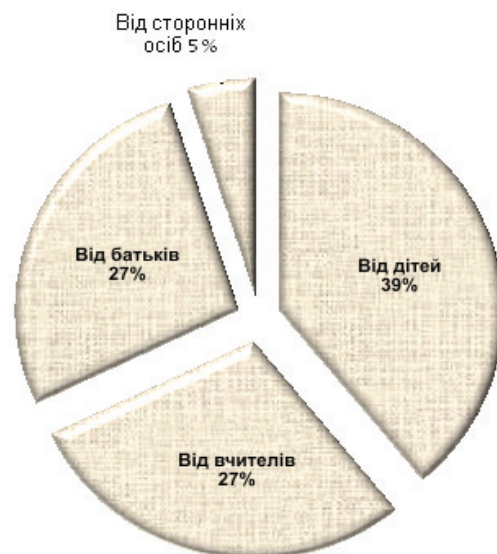

Рис. 1. Розподіл кількості звернень із приводу цькування в закладах загальної середньої освіти за категоріями у 2017 р.

Сьогодні в Україні, як і у світі загалом, у закладах освіти наявні приклади цькування (моббінг, буллінг, хейзінг, кібермоббінг, кібербуллінг), що виражається у формах психологічному тиску, жорстокого поводження, фізичного насилля, агресії, інших дій, скоєних із метою викликати страх, тривогу за особисте життя, підпорядкувати людину власним інтересам. У чому воно проявляється? Насамперед у тому, що в будь-якому класі є дві категорії дітей: перша – це діти, які, кривдять, б'ють, ображають інших, привласнюють їхні гроші та речі, аби таким чином самореалізуватися, продемонструвати свою зверхність; друга – діти, які піддаються образам, тобто жертви. Жертвами, як правило, стають фізично слабкі діти, діти із фізичними вадами або особливостями розвитку, діти-вундеркінди, відмінники та ін. Стосовно них у класі можуть сформуватися такі групи: 1) ті, хто бере безпосередню участь у цькуванні; 2) пасивні спостерігачі (зазвичай таких більшість); 3) свідки [3].

Охарактеризуємо різні види цькування більш докладно.

Моббінг (від англ. *mob – натовп*) – форма психологічного насильства у вигляді масового цькування людини в колективі. Шкільний моббінг – різновид емоційного насильства в закладі освіти, коли всі або більшість учнів класу цькують когось одного. Тих, хто чинить тиск, називають мобберами, а тих, на кого тиснуть, – жертвами. Моббінг – це своєрідний «психологічний терор», що включає систематичне вороже і неетичне ставлення одних дітей до інших.

Буллінг (від англ. *bullying, bully – хуліган, грубий, насильник*) – систематичне насильство, фізичний терор, що повторюється регулярно, тиск із боку конкретної людини або групи людей стосовно когось одного, зазвичай того, хто не може дати відсіч, захистити себе.

Моббінг і буллінг – схожі поняття, адже означають одне і теж явище – цькування. При цьому буллінг відрізняється від моббінгу лише тим, що в ролі переслідувача виступає не увесь клас, а конкретний учень або група учнів, які мають авторитет.

Хейзинг (*від англ. hazing – злий жарм*) – неформальні ритуальні насильницькі обряди, обов'язкові для виконання для вступу до певної групи, необхідні для подальшої підтримки ієрархії у ній; нестатутні відносини в колективі. Цей вид цькування насамперед притаманний для закритих установ (воєнізованих, спортивних, інтернатних та ін.), однак він має місце і у звичайних закладах загальної середньої освіти, училищах, вишах (насамперед у гуртожитках цих закладів).

Упродовж останнього часу, із появою цифрових технологій, до представлених вище форм цькування додалися такі дві його форми, як кібермоббінг і кібербулінг [3].

Булінг у закладах освіти має досить сумні наслідки: деформація психіки дитини, а як наслідок – поява патологічних порушень, виникнення соціально-небезпечних форм поведінки насильницького та суїцидального характеру тощо.

Відповідно до Статті 4 Монреальської декларації з метою подолання явищ цькування і дискримінації в організації, перш за все, необхідно впроваджувати принцип рівного доступу до інформації, який спонукає керівництво закладу до формування дієвої системи збору та використання даних із безпеки освітнього процесу, контролю планових показників та аудиту всієї системи управління охороною праці, безпеки життєдіяльності в закладі. На нашу думку, для досягнення цієї мети необхідно створити *Журнал реєстрації випадків цькування учнів та їх дискримінації*. Представлена там інформація у майбутньому допоможе сформувати відповідну базу (картотеку) даних тиску на учнів, а також визначити найбільш поширені форми дискримінації. Можливості автоматизованої системи закладу освіти дозволяють вести такий журнал онлайн і в будь-який момент мати доступ до інформації, проаналізувати відомості про цькування/знушення над учнями за конкретний період за такими показниками: рік, місяць, семестр, вид цькування, наслідки, причини цькування, форма цькування, наслідки.

Усі без винятку учасники освітнього процесу (педагоги, учні, технічний персонал та ін.) повинні бути впевнені у власній безпеці. З цією метою адміністрації освітньої установи слід забезпечити роботу п'яти постійно діючих комісій, які рекомендовано створити відповідно до Закону про охорону праці та інших нормативно правових документів із охорони праці та безпеки життєдіяльності. Участь у роботі цих комісій допоможе директору, адміністрації та працівникам навчального закладу глибше вникнути у проблему безпеки освітнього процесу. Крім того, з метою координації діяльності, спрямованої на формування та підтримку безпечного фізичного і комфортного психосоціального середовища закладу освіти, можна сформувати службу безпеки і здоров'я.

Теми з питань здоров'я, безпеки та екологічної грамотності – обов'язкові елементи змісту навчального плану закладу освіти. Відповідно до Статті 7 Монреальської декларації «кожному учаснику освітнього процесу повинен гарантуватися ефективний контроль довкілля стосовно можливих, поточних і довгострокових впливів небезпеки, зокрема регулярний контроль за здоров'ям співробітників освітнього закладу та тих груп, які безпосередньо контактують із небезпечними речовинами, процесами або видами діяльності» [4]. Інформація стосовно цього питання має бути загальнодоступною як для адміністрації, вчителів та співробітників, так і для здобувачів освіти та їх батьків.

Відповідно до Статті 8 Монреальської декларації кожному учаснику освітнього процесу адміністрація

навчального закладу має «запропонувати відповідні послуги, як-от підтримка органів правопорядку, служби надзвичайних ситуацій, медичних закладів, спрямовані на попередження нещасних випадків, а також основні види і форми навчання учасників освітнього процесу способами захисту і діям в умовах надзвичайних ситуацій, надання першої допомоги постраждалим, правила користування засобами захисту» [4]. З цією метою у навчальному закладі необхідно запровадити систему безперервного навчання для всіх учасників освітнього процесу.

Висновок. Матеріал, представлений нами у статті, дає нам змогу зробити такі висновки:

- створення безпечного середовища у закладі освіти – головний пріоритет політики його керівництва, насамперед директора;

- керівництво закладу освіти має сформувати місію і кодекс поведінки, обов'язкові для виконання всіма учасниками освітнього процесу;

- адміністрація закладу освіти має забезпечити всім учасникам освітнього процесу доступ до інформації про стан безпеки життєдіяльності у закладі, зокрема даних щодо питань безпеки освітнього процесу, контролю планових показників та аудиту з цього питання; роботу в цьому напрямі (із залученням батьківської громади) слід організувати на засадах самоврядування, демократії, рівного доступу до інформації, прозорості та поваги до різноманіття культур;

- у закладі освіти на постійній основі необхідно створити Службу безпеки і здоров'я з метою координації діяльності, спрямованої на формування та підтримку здорового фізичного і комфортного психосоціального середовища.

Напрями подальших наших наукових пошуків плануємо спрямувати на визначення показників та критеріїв оцінки ефективності роботи Служби безпеки і здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналітика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://helsinki.org.ua/articles/dyskryminatsiya-ukrajinski-problema-isnuje-ale-jiji-ne-isnuje>.
2. Антонєць М. Я. Творення В. О. Сухомлинським школи для дитини / М. Я. Антонєць // Наука і освіта. Спецвипуск «В. О. Сухомлинський і сучасність» / упоряд. : М. Я. Антонєць, А. М. Богуш. – 2001. – № 5. – С. 3–5.
3. В 2017 году 109 тысяч учеников украинских школ обратились к психологам в связи с буллингом [Електронний ресурс // Голос.уа. Новини і життя. – Режим доступу : <https://golos.ua/i/629438>.
4. Монреальська декларація. Право людини на безпеку : VI Всесвітня конференція із запобігання й управління пошкодженнями (Монреаль (Канада), 15 травня 2002 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [avionics.nau.edu.ua/.../ Монреальська%20декларация%20Право%20людини%](http://avionics.nau.edu.ua/.../Монреальська%20декларация%20Право%20людини%).
5. У 2018 році Україна відзначатиме День охорони праці під девізом «Захищене і здорове покоління» [Електронний ресурс] // Державна служба України з питань праці. – Режим доступу : <http://dsp.gov.ua/u-2018-rotsi-ukraina-vidznachatyme-den-okhorony-pratsi-pid-devizom-zakhyshchene-i-zdorove-pokolinnia/>
6. Царенко Л. Г. Дискурс здоров'я: концептуальні моделі дослідження / Л. Г. Царенко // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Ніка-центр 2010. – Вип. 38. – С. 357–368.

Дата надходження до редакції: 14.09.2018 р.